

demOS

Jaargang 30
Februari 2014

ISSN 0169-1473

Een uitgave van het
Nederlands
Interdisciplinair
Demografisch
Instituut

Bulletin
over
Bevolking
en
Samenleving

2

NiDi

inhoud

- 1 De lengte van het kunstenaarsleven in de Lage Landen
- 4 Olympische Winterspelen 2014
- 5 Nieuwe tinten grijs?
- 8 Arbeidsparticipatie ouderen weer op niveau door vrouwen

Rembrandt van Rijn (1669), Zelfportret met twee cirkels

De lengte van het kunstenaarsleven in de Lage Landen

FRANS VAN POPPEL, DIRK JAN VAN DE KAA
& GOVERT BIJWAARD

Op 13 november 2013 werd op het strand van Scheveningen de landing van Willem Frederik Prins van Oranje-Nassau van twee eeuwen daarvoor, nagespeeld. Wie bij zo'n gelegenheid een aantal wat minder jeugdige dames met witte mutsen en hun mannelijke leeftijdsgenoten in bijpassende kledij, uitgelaten met oranje sjerpen ziet wuiven, vraagt zich al gauw af hoe het leven er in die tijd werkelijk uitzag. Een tipje van de sluier wordt opgelicht aan de hand van unieke demografische gegevens over een kleine 40.000 kunstenaars. De Gouden Eeuw kende niet alleen hoogtepunten in aantallen kunstenaars maar ook dieptepunten in gezondheid en levensverwachting.

Niet alleen voor de hogere kringen maar ook voor het 'gemene' volk tasten we over het demografische verleden vaak nog in het duister. Zo is bijvoorbeeld nog goeddeels onbekend wat de gemiddelde levensduur in de eerste decennia van 19de eeuw was. Weliswaar werd in ons land de burgerlijke stand al in 1811, in de Napoleontische tijd, een feit, maar van jaarlijks beschikbaar komende cijfers over geboorte en sterfte was nog geen sprake. Het precieze sterfteverloop is pas na 1850 voor elk jaar berekend. Daarvoor zijn er slechts enkele, niet echt tot gejuich stemmende, schattingen beschikbaar: een pasgeboren man werd in de jaren 1827-1828 gemiddeld 36,6 jaar, een vrouw 39,5 jaar.

Een uniek bestand

Onderzoekers proberen natuurlijk om de kennis over het demografisch verleden te vergroten. Een beproefde methode is om voor een bepaald, geografisch beperkt gebied gedetailleerde informatie over gezinnen te verzamelen die bijvoorbeeld reconstructie van het sterftepatroon van de gezinsleden toestaat. Adellijke families, stedelijke regenten, en de bewoners van zeer stabiele dorpssamenlevingen komen daarvoor vooral in aanmerking omdat over hen meer bronnen beschikbaar zijn ofwel men minder te maken heeft met personen waarover als gevolg van migratie geen informatie beschikbaar is. Wij hebben een andere benadering gekozen en ons gericht op de levensduur van schilders en beeldhouwers die in het verloop van vijf eeuwen in de Lage Landen actief zijn geweest en hun sporen hebben nagelaten. We maken daarbij dankbaar gebruik

Tabel 1. Totaal aantal kunstenaars en de levensverwachting op leeftijd 20 van mannen en vrouwen in de Lage Landen, naar geboorteperiode in de 15de - 19de eeuw

Periode	Totaal aantal kunstenaars	Levensverwachting op leeftijd 20, mannen		Levensverwachting op leeftijd 20, vrouwen	
Voor 1500	124	43,2	(± 2,8)	-	-
1500-49	243	42,0	(± 1,8)	-	-
1550-99	754	39,6	(± 1,3)	-	-
1600-49	1.563	35,3	(± 1,0)	-	-
1650-99	655	41,8	(± 1,4)	-	-
1700-49	685	45,1	(± 1,2)	-	-
1750-99	1.313	44,4	(± 0,9)	45,5	(± 3,1)
1800-49	2.848	43,1	(± 0,7)	46,6	(± 2,2)
1850-99	5.757	52,0	(± 0,4)	55,7	(± 0,9)
1900-09	1.477	54,6	(± 0,8)	59,2	(± 1,5)
Totaal	15.419				

Bron: RKDartists&.

van het biografisch materiaal dat door het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie bijeen is gebracht in een database die bekend staat als *RKDartists&*. Dit rijke bestand is echter niet verzameld voor demografische doeleinden, zodat correctie en selectie nodig was. Van sommige beeldend kunstenaars was alleen het monogram bekend, terwijl weer anderen als de ‘meester’ van een kunstwerk werden aangeduid doch niet bij naam werden genoemd. In die tijd lagen ook familienamen nog niet vast zodat in ons bestand ten minste 88 individuen meer dan eenmaal onder andere namen voorkwamen. Het uiteindelijk geselecteerde bestand bevat biografische informatie over 35.695 Nederlandse en Belgische schilders, beeldhouwers, etsers en tekenaars die volgens de documentatie vóór 1910 waren geboren.

Kunstenaars worden echter niet beroemd geboren. Het tijdstip van de geboorte van kunstenaars is dus veel minder vaak vastgelegd dan het tijdstip van hun overlijden. Bij 18.891 kunstenaars ontbrak een aanduiding omtrent de datum van

geboorte geheel. Deze personen zijn in de analyse niet meegenomen omdat een geboortedatum beslist nodig is voor de berekening van de levensduur. Soms ontbreekt ook over het overlijden informatie maar is wel bekend wanneer de betrokkene zijn/haar laatste kunstwerk produceerde en toen dus nog in leven was. Van heel wat beeldend kunstenaars in dit bestand hebben wij de levensloop vrij nauwkeurig uitgeplozen. Maar er blijven onduidelijkheden (*zie kader*).

De Gouden Eeuw en de invloed van epidemieën

De lange periode van 500 jaar die we in beschouwing nemen hebben we onderverdeeld in 10 geboorteperioden (tabel 1). Daaruit blijkt meteen al dat de Gouden Eeuw er naar aantallen beeldend kunstenaars gemeten werkelijk uitspringt. Meer dan 1500 van hen bleken te behoren tot de geboortegeneratie 1600-49. Daarmee was deze generatie numeriek meer dan tweemaal zo groot als die in elke periode daarvoor en daarna tot aan het midden van de 18de eeuw. Het gegevensbestand omvat kunstenaars vanaf ongeveer hun twintigste jaar, zodat ook de sterfte op jong volwassen leeftijd kan worden bestudeerd. Tabel 1 laat zien hoe de levensverwachting op die leeftijd – het gemiddeld aantal na leeftijd 20 nog te leven jaren – in de loop der tijd veranderde voor mannen en vrouwen. Pas vanaf 1850 – na het uitdoven van epidemieën – is er sprake van een gestage stijging. Het meest opmerkelijk is ongetwijfeld dat de levensverwachting in de vroeg moderne tijd, en ook die vóór 1500, aanzienlijk hoger was dan in de eerste helft van de 17de eeuw, namelijk 43,2 jaar versus 35,3 jaar. Maar ook de jaren zestig, zeventig en negentig van die eeuw en in de jaren twintig van de 18de eeuw was de sterfte hoog.

Hoe de Gouden Eeuw na 1663 ten einde liep is goed gedocumenteerd. De bevolking werd met verslechterende levensomstandigheden geconfronteerd. De Tweede (1665-67) en Derde (1672-74) Engelse oorlogen vonden plaats; in het ‘rampjaar’ 1672 trokken Fransen het land binnen; de verbindingen met Indië, Amerika en het Midden-Oosten werden verbroken waardoor de handel stil viel en, ten slotte, liep de haringvisserij drastisch terug. Kortom, de demografische en economische terugval liepen parallel.

Sterfteverschillen

De tabel laat ook zien dat de vrouwelijke beeldend kunstenaars op hun twintigste over het algemeen een hogere levensverwachting hadden dan hun mannelijke generatiegenoten. Dat past in het algemene beeld dat we van de verschillen in levensduur tussen mannen en vrouwen in andere landen hebben. Er zijn trouwens pas voldoende vrouwelijke kunstenaars om mee te kunnen rekenen vanaf de periode 1750-99. Beeldhouwers hadden veelal een hogere levensverwachting dan schilders. Er zou sprake kunnen zijn van zelfselectie: beeldhouwen wordt verkozen door wat sterkere mannen en vrouwen die graag buiten werken en flink moeten hakken en ze hebben bovendien geen last van chemicaliën waarmee schilders in aanraking kwamen. Maar wat het zwaarste weegt blijft onbekend.

Adriaan de Lelie (1801), De tekenzaal van de Maatschappij Felix Meritis

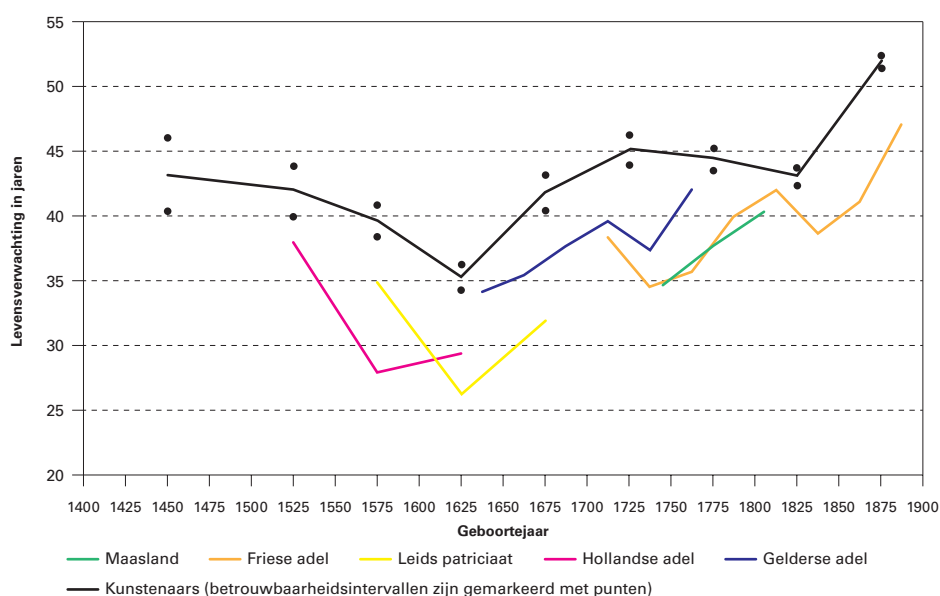

Het ligt voor de hand om onze bevindingen te vergelijken met die van andere onderzoekers die zich met dezelfde periode in de Lage Landen hebben beziggehouden. Figuur 1 toont het verloop van de levensverwachting op leeftijd 20 onder de mannelijke beeldend kunstenaars in vergelijking met die onder bepaalde groepen uit de elite en de bevolking van het dorp Maasland. Geen van de andere onderzoeken besloeg een soortgelijk lange periode. Duidelijk is dat desondanks gedurende de gehele periode die de grafiek beslaat de levensverwachting onder de kunstenaars steeds aanzienlijk hoger lag dan onder de aristocratie of een van de andere groepen die werd bestudeerd. Ook geldt dat zich in het algemene verloop een zekere gelijkvormigheid voordoet. De vroege jaren zestig van de 17de eeuw markeren een dieptepunt waarna een verbetering inzet die tot in de tweede helft van de 19de eeuw voortduurt. Natuurlijk zijn er regionale verschillen en variaties, maar in algemene zin is er geen tegenspraak. Maar, hoe kan het nu dat de kunstenaars een zoveel betere levensverwachting hadden? Hadden ze soms een andere sociale positie?

Stevig verankerd in de middenklasse

De sociale positie van beeldend kunstenaars gedurende onze Gouden Eeuw en in de perioden daar direct aan voorafgaand of daarop volgend heeft lang nauwelijks aandacht gekregen. Intussen is duidelijk geworden dat wij bij kunstenaars niet moeten denken aan de bohemiens die zich een frivool doch karig bestaan probeerden te verwerven. Wij moeten veeleer denken aan kundige, zeer gespecialiseerde handwerkslieden die in gilden waren verenigd en hun markt zorgvuldig wisten te beschermen. Om een plaats als leerling te verwerven moest men niet alleen talent hebben maar bovendien een flink leergeld kunnen meebrengen. Grote leermeesters vroegen bedragen die door paupers niet konden worden bijeengebracht en een leerperiode besloeg vaak 3 tot 6 jaar. De gilden waartoe schilders en beeld-

Figuur 1. Levensverwachting van een 20-jarige mannelijke kunstenaar in de Lage Landen vergeleken met enkele elitegroepen en de bewoners van Maasland, naar geboortjaar in de 15de - 19de eeuw

Bron: Van Poppel, Van de Kaa en Bijwaard (2013).

houwers behoorden brachten hen samen met tinnengieters, goud- en zilversmeden, timmerlieden en ander hooggeschoolde zelfstandigen. En er moest stevig worden aangepakt, waarbij voor veel schilders een wekelijkse productie van een of twee schilderijen nodig was om een goed bestaan te hebben. Zij konden dan wel gemiddeld twee maal het inkomen van een timmerman verdienen. (Van der Woude, 1991). Dit beeld van kunstenaars die stevig in de middenklasse verankerd waren en een vrij comfortabel leven konden leiden wordt bevestigd door studies over Dordrecht, Den Haag en Amsterdam.

Alhoewel beeldend kunstenaars maar een klein deel van de bevolking uitmaakten en niet uitsluitend uit een bepaalde maatschappelijke groep werden gerekruteerd, vinden we in hen een mooie afspiegeling van de overlevingssituatie zoals die zich onder de betere middenklassen door

TECHNISCHE TOELICHTING

Het bestand RKDartists is een database met biografische gegevens van Nederlandse en buitenlandse kunstenaars van de middeleeuwen tot heden. Ook kunsthandelaars, kunstverzamelaars en kunsthistorici zijn opgenomen in de database. De database vormt een index op de omvangrijke kunsthistorische documentatie van het RKD. De database bevat op het ogenblik records van ca. 250.000 kunstenaars. Sommige records zijn uitgebreider dan andere. Voor de analyse zijn uitsluitend gegevens gebruikt over kunstenaars uit Nederland en België. Over deze kunstenaars wordt onder meer vermeld op welk terrein ze actief waren, waar ze woonden, waren geboren en overleden en wanneer dat het geval was. Voor veel kunstenaars is alleen de geboorte- en/of sterfteperiode bekend. Wij weten, bijvoorbeeld, dat de kunstenaar ergens tussen 1600 en 1610 geboren is en tussen 1650 en 1660 is gestorven. In onze analyses houden we rekening met deze onzekerheid door zowel de minimale als de maximale levensduur mee te nemen. Dus, de kunstenaar is tussen de 40 en de 60 jaar geworden. Als er nog extra informatie beschikbaar is over het tijdstip dat het laatste werk werd geproduceerd, kunnen we daaruit afleiden dat de desbetreffende kunstenaar toen nog in leven was. Dit wordt ook in de methode meegenomen. Maar dan nog, om in het bestand te worden opgenomen moet iemand ten minste één kunstwerk hebben nagelaten. Het zou dus zo kunnen zijn dat de kans om in het bestand voor te komen

mede wordt bepaald door het aantal schilderijen dat de kunstenaar heeft gemaakt. In dat geval zou een kunstenaar met een langere levensduur meer kans hebben om in het bestand terecht te komen, wat tot vertekening van de uitkomsten zou leiden. Dit is internationaal goed onderzocht waarbij naar voren kwam dat er slechts een minimaal verband bestaat tussen het aantal overgeleverde kunstwerken van een kunstenaar en de duur van zijn leven.

Een ander bekend probleem is dat bij het schatten van jaren en data bij veel mensen een voorkeur bestaat voor ronde getallen, eindigend op een 0 of 5. Dit wordt 'age-heaping' genoemd, maar dit effect speelde door de methode die wij gebruiken geen rol. Ook door migratie naar andere landen zouden de resultaten kunnen worden vertekend. Men verhuisde echter vooral binnen de Lage Landen. Al met al kunnen onze resultaten als representatief voor de onderzochte bevolkingsgroep in de Lage Landen worden beschouwd.

Voor meer details van de methode verwijzen we naar ons artikel in *Population Studies*.

de eeuwen heen voordeel. Onze studie vult daarmee een belangrijke leemte op.

Dit artikel is gebaseerd op F. van Poppel, D.J. van der Kaa en G.E. Bijwaard (2013) Life expectancy of artists in the Low Countries from the fifteenth to the twentieth century, *Populations Studies*, 67(3), pp. 275-292.

LITERATUUR:

- Woude, A. van der (1991), The volume and value of paintings in Holland at the time of the Dutch Republic, in: D. Freedberg and J. De Vries (eds.), *Art in History*,

History in Art: Studies in Seventeenth-Century Dutch Culture. Santa Monica and Chicago: Getty Center for the History of Art and the Humanities and University of Chicago Press, pp. 285-330.

Frans van Poppel, NIDI,

e-mail: poppel@nidi.nl

Dirk J. van de Kaa, NIDI,

e-mail: kaa@nidi.nl

Govert Bijwaard, NIDI,

e-mail: bijwaard@nidi.nl

Olympische Winterspelen 2014

PETER EKAMPER

Tijdens de Olympische Winterspelen in Sotsji presteerden de Nederlandse sporters boven verwachting goed met 8 gouden, 7 zilveren en 9 bronzen medailles. TeamNL eindigde daarmee op de 5de plaats in het medailleklassement achter Rusland, Noorwegen, Canada en de Verenigde Staten, maar voor Olympische wintergrootmachten als Duitsland en Oostenrijk. Maar hoe goed was de Nederlandse prestatie als we rekening houden met verschillen tussen landen in bevolkingsomvang en welvaart?

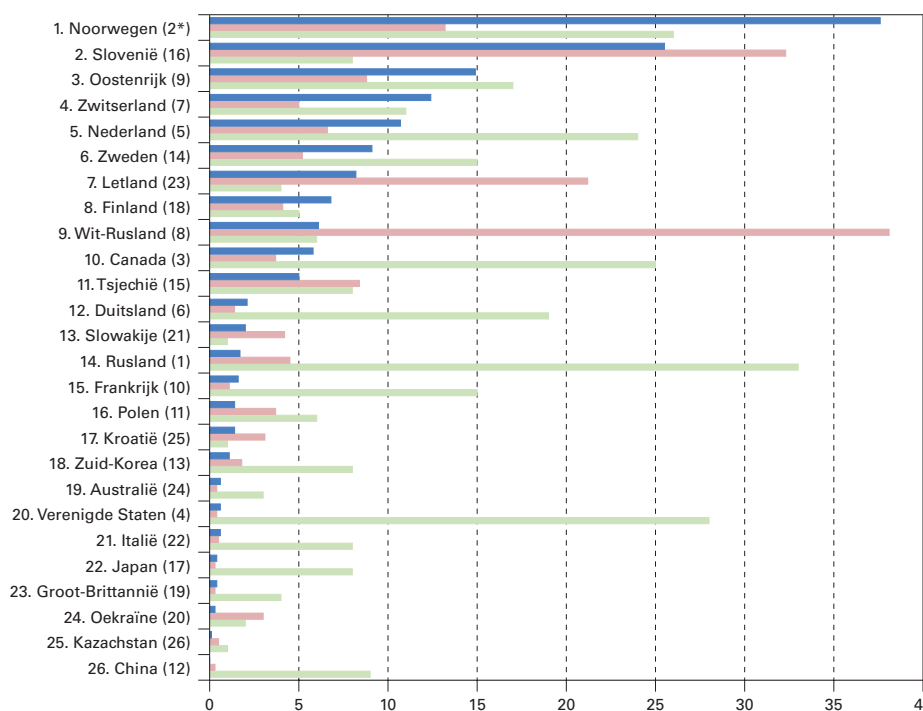

Foto: www.sochi2014.com

Bij grote internationale sportevenementen zoals de Olympische Winterspelen zijn grote landen in het voordeel. Immers hoe meer inwoners hoe groter de kans dat daar kansrijke sporttalenten tussen zitten. Het verbaast dan ook niet dat Rusland en de Verenigde Staten ieder circa 230 atleten afvaardigden, terwijl uit het kleine Liechtenstein maar 4 atleten deelnamen. De jongste atleet, een Duitse skischansspringer, was 15 jaar, de oudste, een Mexicaanse alpineskiër, was 55 jaar. De meeste Olympische Wintersporters (99%) zijn echter tussen de 15 en 40 jaar, met een gemiddelde leeftijd van 26 jaar. De prestaties van

landen kunnen onderling beter worden vergeleken door rekening te houden met de omvang van het aantal 15 tot 40 jarigen, zeg maar de potentiële topsportbevolking. Het qua inwoners relatief kleine Noorwegen dat ook al goed scoorde in het traditionele medailleklassement met totaal 26 medailles komt nu ruim bovenaan te staan. Het relatief kleine Slovenië maakt, met 'maar' 8 medailles, een sprong naar de tweede plaats. De grote landen zakken in de nieuwe rangschikking: Rusland gaat van plaats 1 naar 14, de Verenigde Staten van 4 naar 20. Nederland behoud in deze alternatieve rangschikking echter de vijfde plaats.

Landenprestaties op de Olympische Winterspelen 2014 gecorrigeerd voor het aantal inwoners en bruto nationaal product (BNP)

* positie in het medailleklassement

Bron: eigen berekeningen op basis van IOC medal database (23-02-2014), US Census Bureau IDB (2014), World Bank database (2013).

Welvarende landen hebben meestal meer geld beschikbaar voor sport, beschikken vaak over betere sportfaciliteiten en hebben een gemiddeld gezondere bevolking. Door rekening te houden met bijvoorbeeld de omvang van het bruto nationaal product (BNP) kunnen we de landenprestaties corrigeren voor welvaartsverschillen. Hoewel de Olympische Winterspelen door de aard van de sporten op voorhand al meer worden gezien als een sportevenement voor rijke landen, leidt een correctie voor welvaartsverschillen toch tot verschuivingen in de ranglijst: de koppositie wordt dan overgenomen door Wit-Rusland (6 medailles in totaal), het rijke Noorwegen zakt naar plaats 4, Slovenië blijft op plaats 2 en Letland (4 medailles) klimt van plaats 23 naar 3. Ook Nederland zakt iets maar blijft toch binnen de top 10 op plaats 7. Hoe we ook rekenen, TeamNL staat stevig in de top 10. En dat voor een land dat zonder bergen en dikke pakken sneeuw toch een buitenbeentje is in het gezelschap van de grote wintersportlanden.

Peter Ekamper, NIDI, e-mail: ekamper@nidi.nl

LITERATUUR:

- Ekamper, P. (2012), Hoe presteerde Nederland op de Olympische Spelen in Londen? *Me Judice*, 19 augustus 2012.

Nieuwe tinten grijs?

NICOLE VAN DER GAAG & JOOP DE BEER

Nu de omvangrijke naoorlogse geboortegeneraties de pensioenleeftijd bereiken, zijn we ons in rap tempo op een grijzere bevolking aan het voorbereiden. Dit geldt vooral als het gaat om de betaalbaarheid van de pensioenen, de kosten van de zorg en de krimp van de beroepsbevolking. Maar is Nederland wel zo grijs als we vaak denken?

Dat het aandeel van de 65-plussers de afgelopen jaren flink is toegenomen en de komende decennia nog verder zal groeien, staat buiten kijf, maar is dit wel een goede maatstaf van de vergrijzing? Dit hangt immers af van de vraag wie we als 'oud' beschouwen en dat verandert in de loop van de tijd. Iemand van 65 jaar werd vroeger als een bejaarde beschouwd die van een welverdiende rust mocht gaan genieten. Tegenwoordig zijn veel 65-jarigen nog fit en in de toekomst zal een 65-jarige nog een aantal jaren moeten werken. Kortom: als iemand van 65 niet per definitie oud is, wanneer spreek je dan van een vergrijzde bevolking?

Het huidige aandeel 65-plussers in Nederland bedraagt 16,8 procent en zal naar verwachting toenemen tot 26,5 procent in 2040. Als we iedere 65-plusser oud vinden, is er dus inderdaad sprake van een flinke stijging van het aantal ouderen. Veel mensen van 65 jaar vinden zichzelf echter nog helemaal niet oud en de huidige 65-plussers zijn over het algemeen veel vitaler en mobieler dan hun leeftijdsgenoten van vijftig jaar geleden. Als mensen langer vitaal blijven, kunnen ze ook langer actief blijven participeren in de samenleving en zullen ze waarschijnlijk pas op hogere leeftijd gebruik gaan maken van zorg. Het lijkt dan ook logisch om te concluderen, dat als mensen tot op hogere leeftijd vitaal blijven, ze ook pas op hogere leeftijd 'oud' worden. De toename van het aantal 65-plussers moet niet zozeer worden gezien als een probleem, maar als een verworvenheid. Is een langer en gezonder leven niet iets waar we altijd naar hebben gestreefd? Als de leeftijd waarop iemand als oud (lees: grijs) kan worden beschouwd door de jaren heen toeneemt, ligt het voor de hand om ook de manier waarop we vergrijzing meten mee te laten variëren. Dit kan bij voorbeeld door vergrijzing niet te definiëren aan de hand van het aantal jaren dat iemand al heeft geleefd, maar het aantal jaren dat iemand naar verwachting nog zal leven. We kunnen aannemen dat de leeftijd waarop iemand als oud wordt beschouwd, in dezelfde mate toeneemt als de stijging van de levensverwachting. Hoewel dit idee al in 1975 is gelanceerd door de demograaf Ryder en in de jaren tachtig van de vorige eeuw verder is uitgewerkt door Fuchs, is hier het afgelopen decennium pas echt aandacht voor gekomen door de publicaties van Sander son en Scherbov in onder andere Nature en Science. Zij hebben laten zien dat voor verscheidene Westerse landen de vergrijzing veel minder sterk is als niet de grijze druk (de verhouding

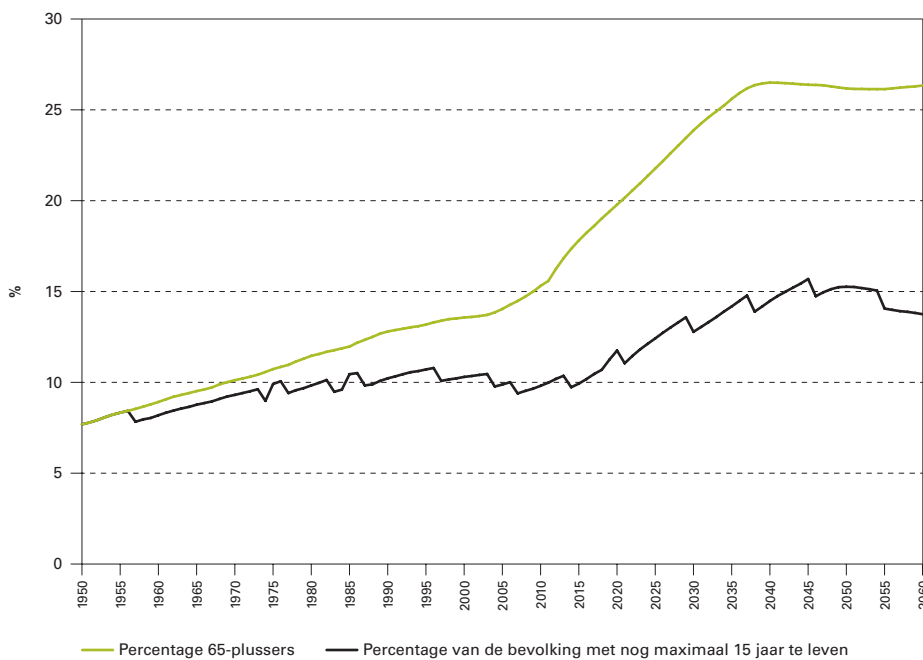
Foto: Roel Wijnants/Flickr

tussen de omvang van de groep ouderen en de potentiële beroepsbevolking) of gemiddelde leeftijd als uitgangspunt wordt genomen, maar het aantal resterende levensjaren. Dat geldt ook voor Nederland.

Vergrijzing valt mee

Als we bij het vaststellen van de leeftijdsgrens waarop iemand als oud wordt beschouwd rekening houden met het aantal jaren dat iemand nog mag verwachten te leven, dan zien we nog steeds een toename van het aandeel ouderen, maar is sinds 1950 de stijging minder sterk geweest. In 1950 was de levensverwachting voor een 65-jarige ongeveer 15 jaar. Als we een resterende levensverwachting van 15 jaar als criterium nemen voor de leeftijd waarop we iemand als oud beschouwen, dan is deze leeftijd inmiddels opgelopen tot 71 jaar. Met andere woorden: een 71-jarige van nu kunnen we als even oud beschouwen als een 65-jarige in 1950. Volgens dit

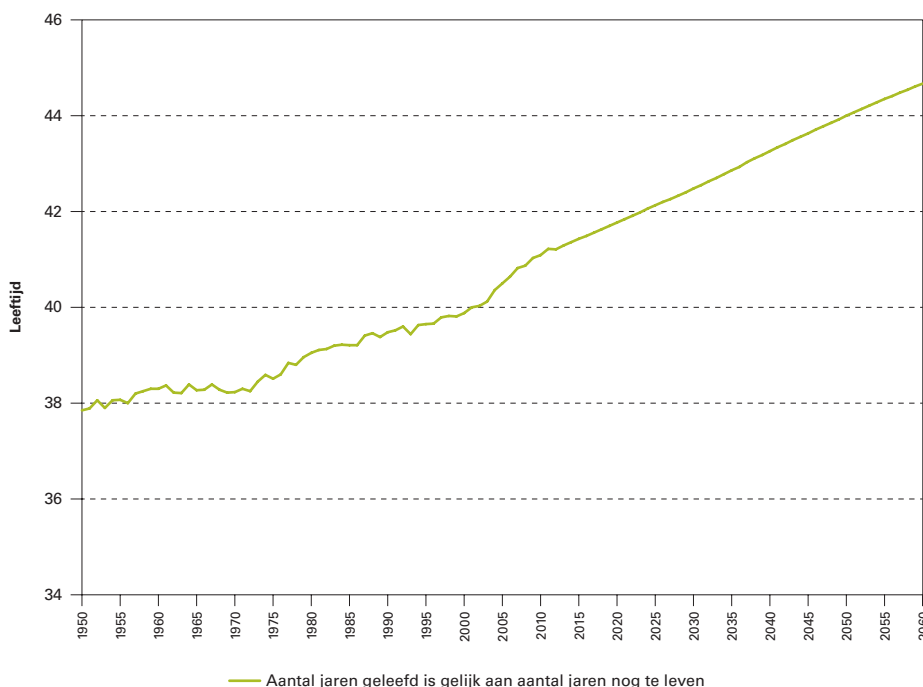
Figuur 1. Twee indicatoren van vergrijzing: het percentage 65-plussers en het percentage van de bevolking met nog maximaal 15 jaar te leven

Bron: CBS, eigen berekeningen NIDI.

criterium zal in 2060 iemand pas als oud worden beschouwd bij het bereiken van de leeftijd van 77 jaar. Daarvan uitgaande zal het aandeel ouderen in de bevolking toenemen van 10 procent nu tot iets meer dan 15 procent rond 2040 (figuur 1). Dat is heel wat lager dan de 26,5 procent 65-plussers waar we het in het begin over hadden. Op basis van het percentage 65-plussers rekenen we in 2040 een op de vier inwoners tot de ouderen, terwijl uitgaande van de dynamische definitie van vergrijzing in dat jaar een op de zeven inwoners tot de ouderen wordt gerekend. Het aantal ouderen zal nog lager uitkomen als we niet naar de levensverwachting op basis van periode sterftecijfers kijken, maar naar de werkelijk te verwachten levensduur. Deze houdt, in tegenstelling tot de periodecijfers, ook rekening met de toekomst-

Figuur 2. Leeftijd bij overgang naar tweede levenshelft

Bron: CBS, eigen berekeningen NIDI.

stige veranderingen in de kansen om te overlijden. Doordat sterfterisico's van jaar op jaar dalen en deze daling naar verwachting in de toekomst door zal zetten, zullen de huidige 71-jarigen een langere levensverwachting hebben dan de schatting van 15 jaar op basis van de sterftecijfers van ouderen van nu.

De tweede levenshelft

Bij vergrijzing denken we doorgaans aan de stijging van het aandeel ouderen of gepensioneerden, maar vergrijzing kan ook breder worden gezien als een bevolking die gemiddeld steeds ouder wordt. Ook een toename van het aantal vijftigers en een afname van het aantal twintigers draagt bij aan de veroudering van de bevolking en kan als onderdeel van de vergrijzing worden beschouwd. In feite kan het begrip 'ouder worden' aan twee levensfasen worden gekoppeld. De meest bekende overgang naar 'oud zijn', is die op hogere leeftijd. Dit is de overgang die vroeger werd omschreven als het moment waarop iemand tot de bejaarden gaat behoren. Een tweede, minder duidelijk afgebakend en gedefinieerd keerpunt is het moment op middelbare leeftijd waarop iemand niet meer als 'jong' wordt beschouwd. Natuurlijk is er niet één exacte leeftijdsgrens aan te geven waarboven we mensen niet meer als jong beschouwen, maar een grens die intuïtief aanspreekt, is de leeftijd waarop iemand aan de tweede helft van zijn of haar leven begint. Uiteraard weet niemand hoe oud hij of zij precies zal worden, maar de resterende levensverwachting zoals het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) die jaarlijks publiceert is hiervoor een bruikbare indicator. Op basis van de CBS-cijfers kunnen we nagaan bij welke leeftijd het aantal jaren dat men naar verwachting nog te leven heeft, gelijk is aan het aantal jaren dat men heeft geleefd. Een voorbeeld. In 1950 had iemand van 38 jaar naar verwachting nog 38 jaar te leven. Tegenwoordig is iemand van 41 jaar halverwege zijn of haar leven en in 2050 zal dit iemand van 44 jaar zijn (figuur 2). We zouden dus kunnen zeggen dat iemand van 44 jaar in 2050 net zo oud is als iemand van 41 jaar nu. Als we deze leeftijd als keerpunt nemen en het aandeel van de bevolking dat in de tweede helft van haar leven zit, als indicator voor vergrijzing, dan zal de bevolking de komende vijftig jaar niet of nauwelijks grijs worden. In de afgelopen 30 jaar daarentegen is het aandeel van de bevolking in de tweede levenshelft wel fors toegenomen, van ruim 38 procent in 1980 tot iets meer dan 50 procent nu (figuur 3). Tot halverwege deze eeuw zal dus iets meer dan de helft van de bevolking meer jaren achter zich dan voor zich hebben liggen. Dat dit niet verder toeneemt, komt doordat het aantal veertigers en vijftigers de komende jaren terug gaat lopen als gevolg van de geboorteaantallen in de jaren zeventig van de vorige eeuw die veel lager waren vergeleken met de omvangrijke babyboomgeneraties van de jaren na de Tweede Wereldoorlog. Als we vergrijzing niet beperken tot het ouder worden op hoge leeftijd, maar betrekken op de hele bevolking, is de top van de vergrijzing dus bijna bereikt. Ook hier geldt dat op basis van de werkelijk te verwachten levensduur het aandeel van de bevolking dat in de tweede helft van haar leven zit lager zal zijn.

Foto: Roel Wijnants/Flickr

De werkelijke leeftijd waarop iemand op de helft van zijn of haar leven is, zal immers één of enkele jaren hoger liggen dan de schatting van deze leeftijd op basis van periode sterftecijfers.

Wel ouder, niet grijs?

Het lijkt eenvoudig: Nederland vergrijs, want het aantal ouderen neemt toe. Dat klopt als we kijken naar het percentage mensen met een hoge leeftijd. Maar het onderscheid tussen jong en oud verschuift. De 65-plusser van nu is niet de 65-plusser van 1950 en die van 2060 is niet de 65-plusser van nu. Door niet alleen te kijken naar de kalenderleeftijd die iemand heeft bereikt, maar ook naar het aantal jaren dat iemand naar verwachting nog zal leven, krijgen we een beter beeld van de vergrijzing. Gedrag wordt immers niet alleen bepaald door de leeftijd die iemand heeft bereikt, maar ook door zijn of haar toekomstperspectief. Naarmate mensen langer vitaal blijven en mogen verwachten langer te blijven leven, ligt het voor de hand om ze pas op hogere leeftijd als oud te beschouwen. Een groter deel van de 65-plussers zal langer actief kunnen en willen blijven en pas op hogere leeftijd zorg nodig hebben. Uiteraard hangt de mate waarin iemand actief kan blijven participeren in de maatschappij samen met zijn of haar gezondheid. Het is dan ook niet alleen de resterende levensverwachting die van belang is, maar ook het aantal resterende jaren zonder beperkingen. Uit schattingen van het CBS blijkt dat we niet alleen langer leven, maar dat ook het aantal jaren zonder beperkingen de afgelopen decennia is toegenomen. Ook op jongere leeftijd speelt het toekomstperspectief een rol, bijvoorbeeld bij de mate waarin iemand (nog) zal willen investeren in opleidingen of meer in het algemeen nieuwe vaardigheden zal willen aanleren. Hoe langer iemand denkt hiervan te kunnen profiteren, hoe eerder hij of zij geneigd zal zijn aan iets nieuws te willen beginnen. Dit geldt ook voor andere investeringen, zoals het kopen van een huis, of het laten aanbrengen van speciale voorzieningen in

een huis om zelfstandig te kunnen blijven wonen op het moment dat iemand beperkingen krijgt.

Kortom: als we niet alleen kijken naar de kalenderleeftijd die iemand heeft bereikt, maar ook naar de resterende levensverwachting, dan worden we met z'n allen wel ouder, maar niet evenredig grijs. Doembeelden die zich opdringen bij het denken over de gevolgen van de vergrijzing moeten dan ook worden genuanceerd. Er zijn verschillende 'tinten grijs', en het loont om niet alleen terug te kijken naar wat we hebben gehad, maar ook vooruit naar wat we nog kunnen verwachten.

Nicole van der Gaag, NIDI, e-mail: gaag@nidi.nl

Joop de Beer, NIDI, e-mail: beer@nidi.nl

LITERATUUR:

- Duin, C. van en L. Stoeldraijer (2013), Bevolkingsprognose 2012–2060: Langer leven, langer werken. *Bevolkingstrends*, november 2013, pp. 1-20.
- Nimwegen, N. van en C. van Praag (2012), *Bevolkingsvraagstukken in Nederland anno 2012 – Actief ouder worden in Nederland*. NIDI-boek nr. 86. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Sanderson, W. en S. Scherbov (2008), Rethinking age and ageing. *Population Bulletin*, vol. 63(4), pp. 3-16.

Figuur 3. Aandeel van de bevolking in de tweede levenshelft

Bron: CBS, eigen berekeningen NIDI.

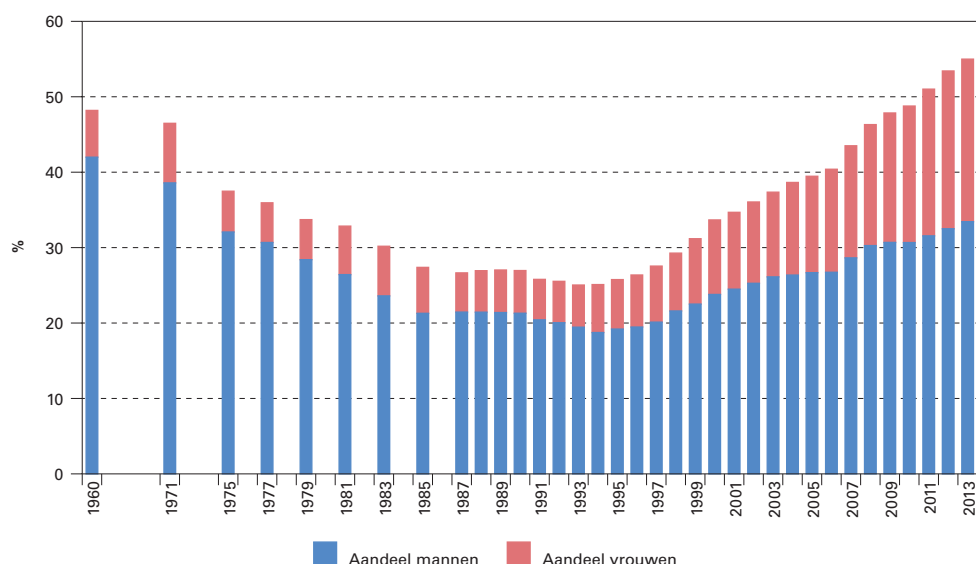
Arbeidsparticipatie ouderen weer op niveau door vrouwen

Nadat decennialang oudere werknemers de arbeidsmarkt vooral hebben verlaten door vroegpensioen of door met de VUT te gaan, lijkt thans een einde te zijn gekomen aan wat wel de 'cultuur van vervroegd uittreden' werd genoemd. Mede doordat de gemiddelde leeftijd waarop ouderen het arbeidsproces verlaten toeneemt, stijgt ook de arbeidsparticipatie van deze groep. Het UWV kopte vorig jaar dat de arbeidsdeelname van ouderen (55-64 jarigen), die een dieptepunt kende in de jaren negentig van de vorige eeuw, weer terug is op het niveau van de jaren zestig. Daarbij werd voorzichtig gemeld dat natuurlijk ook het veranderde arbeidsmarktgedrag van vrouwen een rol speelde. Dat is zeker het geval! Zonder die vrouwen zou helemaal geen sprake zijn van een herstel.

In 1960 behoorde bijna de helft van alle 55-64 jarigen in Nederland tot de werkzame beroepsbevolking. Er was echter een groot verschil tussen mannen en vrouwen: in die tijd werkte nog 88 procent van alle 55-64 jarige mannen tegenover slechts 12 procent van alle 55-64 jarige vrouwen. In de jaren zeventig ondervond Nederland de gevolgen van de oliecrisis. De werkloosheid nam toe. De gevolgen werden ten dele gemaskeerd door een verhoogde instroom in arbeidsongeschiktheidsregelingen (WAO) en introductie van arbeidstijdverkorting (ATV) en de VUT. In de jaren zeventig en de eerste helft van de jaren tachtig daalde de arbeidsparticipatie van de 55-64-jarigen fors van rond de 46 procent in 1971 tot 27 procent in 1985. Deze daling was echter vooral een daling van de arbeidsparticipatie van de 55-64 jarige mannen. Die daalde in die periode van 81 naar 45 procent. Waar in 1971 dus nog 4 van de 5 mannen in deze leeftijdsgroep werkten was dat in 1985 gedaald tot minder dan de helft. Bij de vrouwen veranderde weinig. De participatie in 1985 lag op hetzelfde niveau als in 1960.

In de eerste helft van de jaren negentig bereikte de arbeidsparticipatie van 55-64 jarigen het laagste niveau. Vanaf dan treedt er echter een ommekeer op in de dalende trend, zowel bij de mannen als bij de vrouwen. De arbeidsparticipatie van 55-64 jarige mannen steeg van 38 procent in 1994 naar 67 procent in 2013. De mannen zijn daarmee echter nog lang niet terug op het niveau van de jaren zestig. De verandering van de arbeidsparticipatie van vrouwen in dezelfde leeftijdsgroep was nog veel groter. Die verviervoudigde bijna, van een arbeidsparticipatie van 11 procent in de eerste helft van de jaren negentig naar 43 procent in 2013. De stijging van de participatie van de mannen kan zeker voor een belangrijke deel worden toegeschreven aan het geleidelijk verdwijnen van de 'cultuur van vervroegd uittreden'. Voor vrouwen is er echter vooral sprake van een veel breder proces van veranderd arbeidsmarktgedrag. Waar (door)werken voor vrouwen in de jaren zestig nog ongebruikelijk was, is dat voor huidige generaties vrouwen veel vanzelfsprekender geworden.

Netto arbeidsparticipatie van ouderen (55-64 jaar), Nederland, 1960-2013

Bronnen: CBS - Volkstelling (1960, 1971), AKT (1975-1985), EBB (1987-2013).

DEMOS verschijnt 10 x per jaar en wil de kennis en meningsvorming over bevolkingsvraagstukken bevorderen.

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen met bronvermelding wordt op prijs gesteld. Graag ontvangt de redactie een bewijsexemplaar.

Het NIDI is een instituut van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen. Het NIDI houdt zich bezig met onderzoek naar bevolkingsvraagstukken.

colofon

DEMOS	is een uitgave van het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI).
Redactie	Nico van Nimwegen, hoofdredacteur Ingrid Esveldt, eindredacteur Harry van Dalen, redacteur Peter Ekamper, (web)redacteur
Adres	NIDI/DEMOS Postbus 11650 2502 AR 's-Gravenhage (070) 356 52 00
Telefoon	demos@nidi.nl
E-mail	demos.nidi.nl / www.nidi.nl
Internet	gratis
Abonnementen	Harmine Louwé www.nadordruk.nl
Basisontwerp	
Druk	

Door de ommekeer in de trend ligt de arbeidsparticipatie van 55-64 jarigen inmiddels sinds 2010 boven het niveau van 1960. Zonder de spectaculaire stijging van de participatie van vrouwen was dat echter zeker niet het geval geweest.

Hanna van Solinge, NIDI,

e-mail: solinge@nidi.nl

Peter Ekamper, NIDI,

e-mail: ekamper@nidi.nl